

Handelsagenda voor een eerlijke en duurzame economie

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Colofon

Tekst: Bart-Jaap Verbeek en Freek Bersch
Redactie: Noor Backers
Vormgeving: Martine de Jong
Drukwerk: Ruparo

Dit rapport is geprint op 100% gerecycled papier.

Amsterdam, juni 2017
Milieudefensie

Inhoud

1. Tijd voor een nieuwe handelsagenda. Maar wie bepaalt de richting?	4
2. Wat is er mis met de huidige handelsagenda?	6
3. Wat zou de impact zijn van onze handelsagenda?	10
4. De zeven uitgangspunten voor een eerlijke en duurzame handelsagenda	13
#1 Handelsverdragen maken de handel in goederen en diensten schoner	14
#2 Handelsverdragen staan lokale en duurzame economieën niet in de weg	15
#3 Handelsverdragen maken investeringen duurzamer	16
#4 Handelsverdragen waarborgen hoge standaarden ter bescherming van mens en milieu	18
#5 Handelsverdragen ondersteunen internationale afspraken over klimaat en duurzaamheid	19
#6 Handelsverdragen maken de landbouw duurzamer	20
#7 Het handelsbeleid wordt democratisch en transparant	22
5. Eindnoten	24

Deze brochure is geïnspireerd op bestaande alternatieve visies vanuit diverse maatschappelijke en wetenschappelijke organisaties wereldwijd.¹ Daarnaast kregen we waardevolle input van verschillende experts op het gebied van handel en klimaat, waaronder academici, juristen, boerenorganisaties, ondernemers, groepen uit zuidelijke landen en lokale actiegroepen.

1. Tijd voor een nieuwe handelsagenda. Maar wie bepaalt de richting?

Wie gaat de regels voor internationale handel voor de komende decennia bepalen? Zijn het de rechtse nationalistes als Trump die handel neerzetten als een 'zero-sum game'? Of toch de politici van de 'gematigde' partijen die ons gebracht hebben waar we nu staan? Worden het weer de multinationals en miljonaars die achter de schermen als geen ander de politieke agenda weten te sturen? Gaan vanaf nu opkomende economieën als China en India de regels bepalen? Bepalen technologische ontwikkelingen de richting? Of zijn het toch de bonte gezelschappen van progressieve groepen die zo massaal protesteerden tegen TTIP, TPP en andere verdragen?

Eén ding is zeker. Doorgaan op de huidige voet is geen optie. Een groot deel van de internationale handel en investeringen is onverenigbaar met een duurzame economie. En de huidige regels hinderen een eerlijke omschakeling. Koers houden zou ook leiden tot nog meer economische onzekerheid en een nog diepere ongelijkheid. En nationaal en regionaal zouden we nog minder zeggenschap overhouden over de inrichting van onze economie.

Afbrokkelend vertrouwen

Als dat op zichzelf nog niet overtuigt, dan volgt de noodzaak voor een andere koers op z'n minst uit het afbrokkelende vertrouwen in de huidige koers. De kritiek op TTIP en CETA kwam van een bont, maar progressief gezelschap van vakbonden, boeren, ondernemers, academici en activisten. En van zeker 3,3 miljoen burgers die een Europees burgerinitiatief tegen TTIP en CETA ondertekenden, waarvan velen de straat op gingen. Er kwam ook een rechts-nationalistische reactie op verdragen als TTIP, wat zich manifesteerde in het succes van Trump, Brexit, PVV en Forum voor Democratie.

Tijd voor een progressieve handelsagenda

Het Klimaatakkoord van Parijs en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties laten zien dat er een ongekennde wereldwijde consensus is over de urgentie van klimaat- en duurzaamheidsbeleid. De brede sociale beweging tegen TTIP, TPP en andere verdragen laat zien dat mensen wereldwijd een ander handelsbeleid willen. We staan daarom voor een historisch omslagpunt waarin we niet alleen de mogelijkheid, maar ook de verantwoordelijkheid hebben om het huidige handelsmodel drastisch te hervormen. Voor een einde van olie, gas en steenkool, voor een duurzaam landbouwsysteem en voor de omschakeling naar een economie zonder vervuiling, verspilling en uitbuiting.

Daarvoor moeten we het heft weer in democratische handen nemen. Onze ecologische problemen zijn collectieve problemen die ook collectief opgelost moeten worden. Het is daarom essentieel dat de machtsverschuiving van democratische overheden naar internationale markten wordt afgeremd. En dat we meer macht en middelen onder democratische zeggenschap en controle brengen om ze aan te wenden voor de overstap naar een eerlijke en duurzame samenleving.

Het roer moet om

In deze brochure presenteert Milieudefensie voorstellen voor een handelsagenda die bijdraagt aan een eerlijke, duurzame en democratische economie. Dit betekent dat het uitgangspunt van het huidige handelsbeleid radicaal moet wijzigen. Handel en investeringen dienen niet alleen een economisch belang te dienen, maar staan vooral in dienst van het algemeen publiek belang.² De focus van internationale handelsverdragen moet daarom niet gericht zijn op het maximaliseren en liberaliseren van handel en investeringen door de transactiekosten voor het bedrijfsleven te verlagen. Maar zij zou een antwoord moeten geven op de vraag hoe handel en investeringen kunnen bijdragen aan een gezonde leefomgeving, hoogwaardige banen, verduurzaming van de economie en aan voedsel- en energiezekerheid binnen en buiten Europa.

Voor een hervorming van het handelsbeleid is het in onze ogen niet voldoende om vanaf nu alleen nieuwe handelsverdragen en akkoorden op basis van deze nieuwe agenda af te sluiten. Talloze bestaande handels- en investeringsverdragen zullen herzien of beëindigd moeten worden. Het roer omgooien is een zware klus. Maar er staat dan ook nogal wat op het spel.

2. Wat is er mis met de huidige handelsagenda?

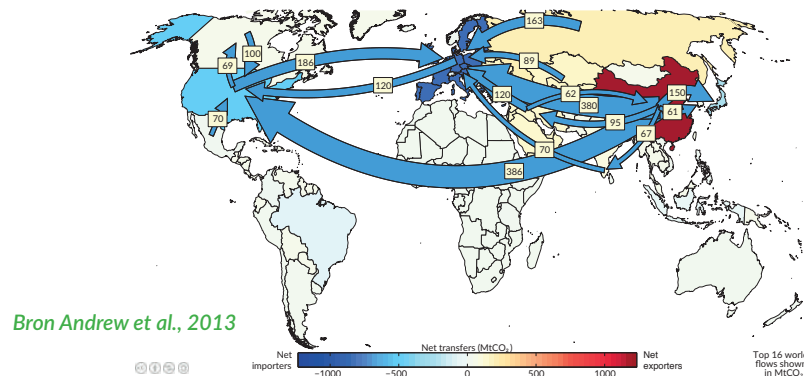
Het huidige internationale handelsregime heeft een grote impact op de wereldeconomie. In vijftien jaar tijd is de waarde van de wereldhandel vervijfvoudigd: van 8,7 triljoen dollar in 1990 tot meer dan 46 triljoen dollar in 2014.³ Volgens cijfers van de Wereldhandelsorganisatie zijn tussen 1950 en 2010 de wereldwijde exportvolumes ruim 32 keer toegenomen.⁴ De enorme groei van de wereldhandel heeft bijgedragen aan een wereldwijde economische groei en inkomensstijgingen en verbeterde leefomstandigheden voor een deel van de wereldbevolking, met name in Azië.

Maar de wetten van de globalisering hebben die groei oneerlijk verdeeld en voor velen economische onzekerheid gecreëerd. Bovendien verdraagt ons milieu geen onbelemmerde economische groei. Volgens de Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs zijn internationale handelsverdragen iets uit de vorige eeuw die het gebrekkige globaliseringsproces alleen maar versterken.⁵ Daardoor gaat de leefbaarheid van onze aarde nog sneller achteruit, blijft de ongelijkheid toenemen en verliezen nationale democratieën hun grip verder op de economie en de steeds invloedrijkere multinationals.

Onverenigbaar met een duurzame economie

Als we willen omschakelen naar een economie die ecologische grenzen respecteert en onze planeet leefbaar houdt, dan ontkomen we niet aan grote veranderingen en moeilijke keuzes.

Om de opwarming van het klimaat met maximaal 2 graden Celsius te beperken, moeten we tachtig procent van de steenkoolreserves, de helft van de gasreserves en een derde van de oliereserves in de grond laten zitten.⁶ Met de bevolkingsgroei en verder toenemende welvaart in het vizier, is het noodzakelijk om eindige natuurlijke bronnen niet uit te putten. Sinds de jaren 70 is onze mondiale ecologische voetafdruk groter dan de biocapaciteit van de aarde en het verschil wordt nog elk jaar groter.⁷

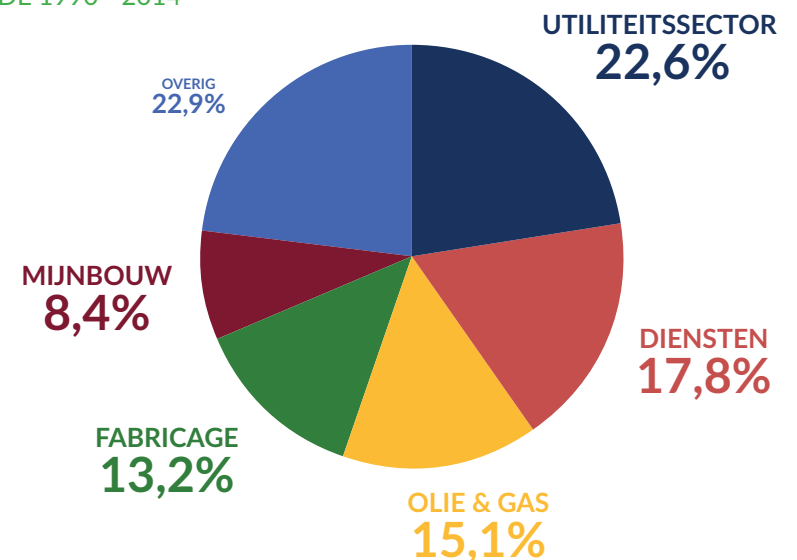
Het figuur toont de belangrijkste routes van de handelsgerelateerde uitstoot van koolstofdioxide in de wereldeconomie, van de plek van productie (export) naar de plek van consumptie (import). Het laat zien dat de Verenigde Staten, de Europese Unie en Japan de belangrijkste centra van handelsgerelateerde uitstoot in termen van import, en China in termen van export. Deze landen en regio's zijn tevens betrokken bij de grootste en belangrijkste handelsverdragen tot op heden.

Onderzoek naar de impact van vrijhandelsverdragen op de uitstoot van broeikasgassen en klimaatverandering wijst uit dat een kwart van de wereldwijde CO2-uitstoot in 2008 samenhangt met internationaal verhandelde diensten en goederen. Hetzelfde onderzoek laat zien dat de uitstoot van de productie van goederen geëxporteerd uit landen die zich niet of nauwelijks inzetten voor CO2-reductie naar landen die zich hier wel voor inzetten, met meer dan 130 procent is toegenomen tussen 1990 en 2008.⁸ Bedrijven die actief zijn in landen met zwakkere milieunormen hebben een concurrentievoordeel ten opzichte van bedrijven uit landen met hogere normen.

De groeiende wereldhandel leidt ook tot extra uitstoot van broeikasgassen door toenemend transport. Nu al zijn de scheep- en luchtvaart verantwoordelijk voor 8 procent van de wereldwijde CO2-uitstoot. Fossielvrije alternatieven voor de brandstof van de scheep- en luchtvaart lijken nog ver weg. Mede door de toenemende wereldhandel groeien beide sectoren ondertussen fors.⁹

Handels- en investeringsregels hinderen de mogelijkheden om fossiele brandstoffen in de grond te laten zitten.¹⁰ Investeringsclaims ingediend door bedrijven (inmiddels meer dan 700 wereldwijd) gaan vaak over de maatregelen om het klimaat en milieu te beschermen.¹¹ Voorbeelden daarvan zijn een verbod op het boren naar schaliegas in Canada, striktere standaarden voor kolencentrales in Duitsland en een gerechtelijke verordening tot opruiming van olievervuiling in de Ecuadoriaanse Amazone. Fossiele bedrijven verzekeren zichzelf op die manier tegen het uitfasen van olie, gas en kolen en slagen er zo in om via miljardenclaims, of met het dreigen ervan, effectief klimaatbeleid te (ver)hinderen.

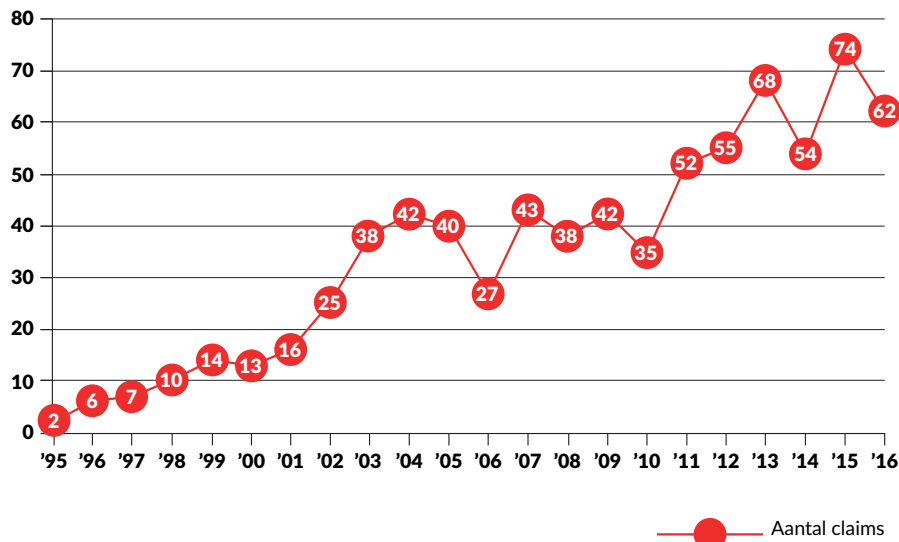
TOP 5 SECTOREN INGEDIENDE CLAIMS PERIODE 1990 - 2014

Bron Wellhausen (2016)

In de periode 1990 - 2014 zijn in deze sectoren de meeste ISDS zaken ingediend.

AANTAL INGEDIENDE ISDS CLAIMS PERIODE 1995 - 2017

Bron UNCTAD (2017)

ISDS

In handelsverdragen is vaak een speciale clausule opgenomen ('investor-to-state dispute settlement') die buitenlandse investeerders de mogelijkheid biedt om buiten nationale rechtssystemen een miljoenenclaim in te dienen als ze vinden dat regels of besluiten door overheden hen onterecht benadelen. De afhandeling van deze claims vindt meestal plaats achter gesloten deuren. Een tribunaal bestaat uit drie private advocaten, de zogenaamde 'arbitrators', die per rechtszaak worden aangesteld en betaald. Dit creëert perverse financiële prikkels in een systeem waarbij alleen investeerders een claim kunnen indienen. Zo hebben multinationals wereldwijd honderden claims ingediend tegen allerlei overheidsmaatregelen, onder andere op gebied van gezondheidszorg, milieubescherming en andere publieke belangen. De Europese Commissie stelt een hervormd systeem voor in haar handelsverdragen, het Investment Court System (ICS). Hoewel dit nieuwe systeem transparanter is en de arbitrators publiekelijk worden aangesteld, waarborgt het de onafhankelijkheid van de arbitratoren nog steeds onvoldoende volgens verschillende rechters en juristen.

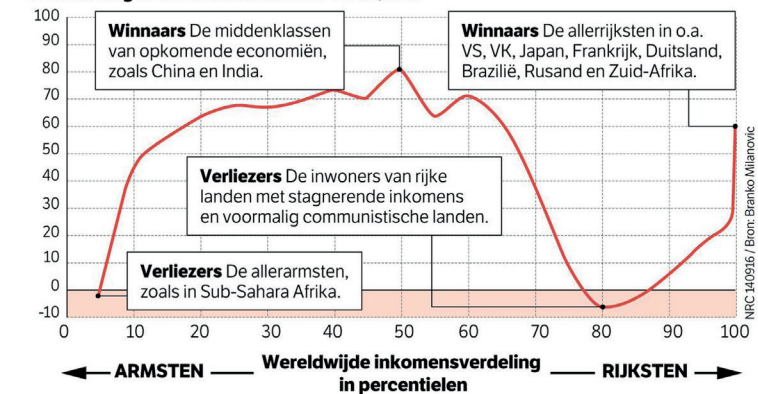
Groeiende ongelijkheid en economische onzekerheid

De vruchten van de economische globalisering worden niet evenredig geplukt. Meer dan de helft van alle economische groei ging de voorbije dertig jaar naar de rijkste 5 procent van de bevolking.¹² Uit onderzoek van Oxfam blijkt zelfs dat acht mannen evenveel rijkdom bezitten als 3,6 miljard mensen die gezamenlijk de armste helft van de totale wereldbevolking uitmaken.¹³ De armste 10 procent boekte in de afgelopen dertig jaar gemiddeld geen enkele vooruitgang in hun inkomen. Velen gingen er zelfs op achteruit en verloren hun baan met de verhuizing van de productie naar lagelonenlanden.¹⁴ Dit geldt ook voor de groep die wereldwijd tot de betere middenklasse behoort, maar die in het Westen de lagere middenklasse vormt.

De vrijheid van bedrijven is de onzekerheid van de arbeider. Globalisering maakt het voor bedrijven makkelijker om zich te vestigen, of onderdelen te laten produceren, daar waar de omstandigheden het gunstigst zijn. Dat heeft de onderhandelingspositie van veel laagopgeleide werknemers wereldwijd geen goed gedaan. Dat is terug te zien in inkomens, arbeidsomstandigheden en flexibilisering van arbeidsmarkten.¹⁵

'De olifant'

Verandering in reëel inkomen 1988-2008, in %

Bron NRC / Branko Milanovic

Democratie en rechtsstaat verliezen zeggenschap over de economie

Internationale handelsverdragen verkleinen de democratische zeggenschap en controle over onze economie en versterken de wereldwijde macht, invloed en rechten van multinationals. Internationale bedrijven hebben volop mogelijkheden om belasting te ontwijken, zijn vaak in staat om landen met elkaar te laten concurreren op de gunstigste vestigingsvoorwaarden en genieten vaak investeringsbescherming via parallelle claimrechtsspraak. Nationale democratieën staan regelmatig machteloos tegenover de sterke positie van multinationals.

Multinationals hebben vaak een bevoorrechte toegang tot de handelsonderhandelingen. Hierdoor kunnen ze meelesen en zelfs meeschrijven aan internationale handels- en investeringsregels.¹⁶ Een recente ontwikkeling is dat handelsverdragen afspraken bevatten over het veranderen van nationale regels, zogenaamde 'behind the border'-maatregelen. Buitenlandse bedrijven zitten daarbij op de eerste rij om 'handelsbelemmeringen' terug te dringen, wat kan gaan om gezondheidsregels, veiligheidsregels, milieuregels of arbeidsrecht.

Via internationale afspraken worden handelsbelangen beter beschermd dan de belangen van arbeiders, het milieu en de duurzame toekomst van onze landbouw. Handelsregels kunnen worden afgedwongen via het WTO-tribunaal en investeringen worden beschermd door afspraken in bilaterale verdragen. Voor de bescherming van mens en milieu zijn er verschillende klachtenprocedures, maar geen instrumenten met tanden.

REGULATORY COOPERATION

In het EU-Canada verdrag (CETA) krijgen diverse 'joint committees' de bevoegdheid om buiten parlementen om regelgeving en standaarden gelijk te trekken. Via praktijken als harmonisering en wederzijdse erkenning worden regels en standaarden beoordeeld op hun impact op de handel, waarbij regels en standaarden ter bescherming van mens, dier en milieu onder druk komen te staan.

3. Wat zou de impact zijn van onze handelsagenda?

Wat verandert er als onze agendavoorstellen voor eerlijke en duurzame handel daadwerkelijk worden ingevoerd? Wij willen daarmee het volgende bereiken:

Internationale handel bevordert de transitie naar een duurzame economie

In een duurzame economie hebben we olie, gas en steenkool vervangen door groene energie, hergebruiken we eindige grondstoffen in industrie en landbouw en voorkomen we grootschalige bodemuitputting, ontbossing en vervuiling.

Onze voorstellen bevorderen een transitie naar zo'n economie. We maken duurzame energie concurrerender door fossiele brandstof duurder te maken en fossiele subsidies af te schaffen. Landbouw wordt duurzamer en regionaler door (douane)heffingen in te voeren op basis van de ecologische en sociale impact van intensieve landbouw en de handel daarin. Productieprocessen kunnen duurzamer worden, omdat we het makkelijker maken industrieën te beschermen zonder angst voor investeringsclaims of handelsgeschillen. We krijgen een race naar de top voor milieustandaarden, door concurrentievoordelen voor de meest duurzame producten met de meest duurzame productieprocessen. We zorgen ook dat de vervuiler betaalt en wat ons betreft helpen de meest welvarende landen ontwikkelingslanden met duurzame economische ontwikkeling via kennisoverdracht, samenwerking en financiële ondersteuning.

De lusten en lasten van internationale handel gaan we eerlijk delen

Het succes van elke onderneming wordt mede mogelijk gemaakt door de samenleving. Van onderwijs en wetenschap tot snelwegen, standaarden en markregels. Eerlijk delen betekent voor ons dat de samenleving mede profiteert van het succes van bedrijven en dat zij meebetalen aan collectieve kosten. Zo voorkomen we dat de rekening van bijvoorbeeld de transitie naar een duurzame economie grotendeels bij gewone burgers terechtkomt. Zo voorkomen we ook dat de schade die grote bedrijven veroorzaken op de samenleving wordt afgewenteld.

Onze voorstellen dragen bij aan een eerlijke verdeling van lusten en lasten. We schaffen de mogelijkheid af voor investeerders om via buitengerechtigde arbitrage overheden aan te klagen en beperken zo hun vergaande bescherming tegen democratische beleidswijzigingen. We bevorderen productieve en maatschappelijk zinvolle investeringen boven speculatieve investeringen, onder andere via een belasting op internationale kapitaalstromen. En buitenlandse investeerders moeten zich aan dezelfde belastingregels gaan houden als nationale bedrijven. Zodat ook zij hun steentje bijdragen aan de landen waar ze actief zijn.

We krijgen weer de regie over de inrichting van onze economie

De economie moet werken voor iedereen. Maar de zeggenschap over de economie is in grote mate ge-outsourcet en ge-offshored via ingrijpende handelsverdragen en machtige internationale instituten.

Nieuwe internationale verdragen en afspraken komen democratisch en transparant tot stand. Daarbij zijn volledige openheid over de voortgang van de onderhandelingen en publieke toegang tot ontwerp teksten en voorstellen een vereiste. Er komt weer meer ruimte om voorwaarden te stellen aan buitenlandse investeerders, zoals verplichtingen om lokale werknemers in dienst te nemen. De invloed van buitenlandse bedrijven op binnenlands beleid wordt kleiner. En bedrijven kunnen internationaal aansprakelijk gesteld worden voor het schenden van mensenrechten of het vervuilen van milieu en klimaat.

Landen krijgen meer ruimte om te zorgen dat het vergroenen van de economie ook in eigen land nieuwe banen oplevert. Dat is juist in deze tijd nodig, omdat werknemers in klimaatvervuilende industrieën hun huidige baan gaan verliezen. De energietransitie levert veel banen op, maar als we het aan de internationale markt overlaten komen die misschien niet terecht bij de mensen die hun oude baan kwijtraken.

Economische voorspoed komt in mindere mate van internationale handel

Het ligt voor de hand dat door onze voorstellen de internationale handel minder zal groeien. Dat is wat ons betreft helemaal niet erg. De nadruk wordt namelijk verlegd van onbelemmerde groei naar duurzame ontwikkeling. Groeien waar dat gunstig is voor de samenleving en krimpen in sectoren die teveel schade aanrichten, zoals de fossiele industrie en intensieve veehouderij. Econoom Robert Went roept bijvoorbeeld op om te stoppen met onze exportobsessie en meer aandacht te hebben voor de binnenlandse markt.¹⁷ Een euro die in eigen land wordt verdiend, is net zoveel waard als een euro uit internationale handel.

Daarnaast is er in Nederland en wereldwijd meer dan voldoende welvaart om iedereen een voorspoedig en menswaardig leven te bieden. Alleen moeten we ervoor zorgen dat de vruchten van onze economie door iedereen geplukt kunnen worden.

Oude en nieuwe verdragen worden herzien

Veel van deze noodzakelijke maatregelen zijn niet mogelijk onder het huidige internationale handels- en investeringsregime. Het is daarom nodig niet alleen nieuwe verdragen vorm te geven langs onze voorstellen in hoofdstuk 4, maar ook om de talloze bestaande handels- en investeringsverdragen grondig te herzien en in lijn te brengen met de doelstellingen van een eerlijke en duurzame economie. Leden van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) moeten daarbij een zogenaamde **vredesclausule voor onbepaalde tijd** aannemen om overheden genoeg speelruimte te geven voor de opbouw en bevordering van een eerlijke en duurzame economie. Deze clausule voorkomt dat klimaat- en duurzaamheidsmaatregelen die direct of indirect de handel raken – zoals tariefverhogingen of subsidies die lokale duurzame energieprojecten bevorderen – aangevochten kunnen worden bij het geschillenbeslechtsingsmechanisme van de WTO.

4. De zeven uitgangspunten voor een eerlijke en duurzame handelsagenda

In voorgaande hoofdstukken las je over wat wij willen bereiken en welke vereisten en principes volgens ons aan de basis liggen van vernieuwing van de handelsagenda. In dit hoofdstuk lees je hoe wij dat willen bereiken. Onze handelsagenda voor een eerlijke en duurzame economie is gebaseerd op zeven uitgangspunten met concrete voorstellen. Deze voorstellen maken het mogelijk dat handel en investeringen een positieve bijdrage leveren aan een gezonde leefomgeving, stabiele werkgelegenheid, bestaanszekerheid van het midden- en kleinbedrijf en gezinsbedrijven in de landbouw, voedselzekerheid, en bescherming van biodiversiteit.

De onderstaande zeven uitgangspunten vormen onze basis voor een radicale herziening van het handelsbeleid, waardoor mens en milieu prioriteit krijgen boven onbelemmerde winst.

1 Handelsverdragen maken de handel in goederen en diensten schoner

De huidige handelsverdragen faciliteren de groei van energie-intensieve industriële sectoren en de uitbreiding van intensieve landbouw. Door hun afhankelijkheid van fossiele brandstoffen zorgen deze sectoren voor steeds meer uitstoot van broeikasgassen. Het verlagen van handelsbarrières voor goederen en diensten ongeacht hun klimaatimpact versterkt de steeds grotere uitdijning van vervuilende industrieën en landbouw.¹⁸ Dit vraagt ook om de opbouw van een infrastructuur om deze goederen over de wereld te kunnen verslepen. Dit heeft een grote impact op het milieu en draagt bij aan klimaatverandering.

Onze voorstellen

In een eerlijk en duurzaam handelsbeleid wordt de handel in oneerlijke en vervuilende goederen en diensten ontmoedigd en wordt de handel in eerlijke en schone goederen en diensten bevorderd. Ook dan moet een land haar opkomende duurzame industrie kunnen beschermen om concurrerend te worden.

Dit betekent het volgende:

- » *Tariefverhogingen en andere beperkingen voor de handel in fossiele brandstoffen.*¹⁹ Goederen en diensten waarvan vastgesteld is dat die verantwoordelijk zijn voor een hoge uitstoot van broeikasgassen, blijven uitgesloten van liberalisering binnen handelsverdragen.
- » *Tariefverlaging voor zogenaamde 'groene goederen' gebeurt op basis van duidelijke en specifieke definities en criteria. Zonder duidelijke definities kan tariefverlaging voor 'groene goederen' de handel in schadelijke goederen bevorderen.*²⁰ Daar staat tegenover dat overheden tarieven moeten kunnen blijven gebruiken om richting te geven aan de opbouw van eigen duurzame en klimaatvriendelijke industrieën.
- » *Een koolstofheffing als correctiemechanisme aan de buitengrens (Border Carbon Adjustment). Bij de invoer van producten wordt berekend hoeveel CO₂-uitstoot de productie en het vervoer betrof. Dit wordt vervolgens met het tarief belast dat in de EU geldt. De inkomsten uit de koolstofheffing kunnen vervolgens worden geïnvesteerd in de energiesprong van landen met een lage historische uitstoot om zo hun welvaart te vergroten met groene energie en industrie.*²¹
- » *Een belasting op uitstoot van scheepvaart en luchttransport. De huidige handelsverdragen leiden tot een extra uitstoot van broeikasgassen via de toenemende scheepvaart en luchttransport. Niet alleen door de toenemende handel in goederen, maar ook als gevolg van de verplaatsing van productieprocessen en werkgelegenheid naar lagelonenlanden.*²²

2 Handelsverdragen staan lokale en duurzame economieën niet in de weg

De huidige handelsregels beperken overheden om lokale en duurzame economieën op te bouwen en te versterken. Het openen van markten via tariefverlaging, het verschaffen van extra markttoegang en bescherming voor buitenlandse investeerders, zet lokale opkomende industrieën onder druk.²³ Subsidies en andere stimuleringsprogramma's voor lokale duurzame energieprojecten – op basis van hun 'local content requirements' – zijn al meerdere malen succesvol aangevochten bij de WTO.²⁴ De enorme subsidies op fossiele brandstoffen zijn daarentegen nog nooit bij de WTO aangevochten.²⁵ Daarnaast moedigen de huidige handelsregels overheden aan om bij hun openbare aanbestedingen te kiezen voor de bieder met de laagste prijs. Het gebruik van duurzaamheidscriteria voor overheidscontracten die het gebruik en ontwikkeling van duurzame energie versterken, worden gezien als 'onnodige handelsbarrières'.²⁶

Onze voorstellen

Subsidies en andere stimuleringsmaatregelen zijn juist een belangrijk hulpmiddel voor de opbouw en het onderhouden van sterke lokale en duurzame economieën. Veel overheden wereldwijd maken gebruik van speciale regelingen bij de aanbesteding van goederen, bouwwerken en diensten om belangrijke doelstellingen in het publiek belang te bevorderen, zoals het bevorderen van werkgelegenheid. Maar ook van consumentenbescherming, mensenrechten, economische nationale en lokale ontwikkeling, milieubescherming, volksgezondheid, en etnische en gendergelijkheid. Zo maken veel overheden gebruik van zogenaamde 'buy local'-regelingen en duurzaamheidscriteria om lokale industrieën en werkgelegenheid een impuls te geven. Zulke regelingen zijn daarom belangrijk in het vergroten van een maatschappelijk en politiek draagvlak voor de overgang naar een klimaatvriendelijke samenleving.

Daarom stellen we voor:

- » *Nieuwe handelsverdragen moedigen het gebruik van specifieke duurzaamheidscriteria voor overheidsaanbestedingen aan. Onder de brede uitzonderingsclausule in het publiek belang zoals beschreven onder uitgangspunt 5 blijft het gebruik van deze criteria beschermd tegen eventuele handelsgeschillen.*
- » *Nieuwe handelsverdragen voorkomen dat buy-local regelingen – zoals in de duurzame energie, voedsel, volksgezondheid of andere sectoren – onderworpen kunnen worden aan overheids- of investeringsclaims. Onder de genoemde vredesclausule worden deze regelingen beschermd tegen geschillen bij de WTO.*
- » *Er komt een verbod op subsidies voor fossiele brandstoffen. Deze verstoren de wereldhandel en stimuleren het gebruik van vervuilende energie. Subsidies en andere stimuleringsprogramma's voor de productie en het gebruik van duurzame energie en schone goederen en diensten worden beschermd tegen overheids- of investeringsclaims onder de brede uitzonderingsclausule zoals beschreven onder uitgangspunt 5.*

- » Overheden kunnen tarieven en gerelateerde handelsinstrumenten, zoals variabele invoerheffingen, gebruiken om de lokale productie en ontwikkeling van duurzame goederen en diensten te stimuleren en tegelijkertijd de kosten te verlagen.
- » Zuidelijke landen moeten in staat zijn om een industrieel beleid te voeren om sectoren van de eigen markt af te schermen voor buitenlandse concurrentie. En om lokale economieën te versterken en maatregelen in te voeren ter bevordering van een overgang naar een duurzaam ontwikkelingsmodel.

3 Handelsverdragen maken investeringen duurzamer

De huidige handelsverdragen bieden buitenlandse investeerders vergaande bescherming. Zij kunnen buiten nationale rechtssystemen om claims indienen bij internationale arbitragepanelen, als ze vinden dat regels of besluiten door overheden hen onterecht benadelen. De vage en breed geformuleerde bepalingen als 'eerlijke en billijke behandeling', 'legitieme verwachtingen' en 'bescherming tegen indirecte onteigening' gaven tot nu toe voldoende juridische grondslag voor honderden claims van multinationals tegen overheden wereldwijd. Deze waren veelal gericht op regelgeving op het gebied van klimaatbeleid, milieubescherming, volksgezondheid en andere publieke belangen.²⁷ Daardoor bestaat een reëel gevaar dat overheden kopschuw worden bij het indienen van nieuwe wetsvoorstellen om grote schadeclaims van bedrijven te voorkomen.

Een dergelijke 'regulatory chill' kan een rem zetten op ambitieus klimaat- en duurzaamheidsbeleid. Fossiele energiebedrijven maken in toenemende mate gebruik van investeringsarbitrage, waarmee ze financiële compensatie eisen voor de invoering van klimaat- en milieubeleid. Op hun beurt kunnen bedrijven niet aansprakelijk gesteld worden voor (en medeplichtigheid aan) klimaat- en milieuvervuiling en de schending van mensenrechten door het gebrek aan juridisch bindende en afdwingbare internationale verplichtingen.

Onze voorstellen

In een eerlijke en duurzame handelsagenda is er geen ruimte voor zulke vergaande en eenzijdige bescherming van multinationals. Investeringsverdragen moeten niet alleen winst voor een kleine groep genereren, maar verbeteringen voor de hele samenleving opleveren. Nieuwe handelsverdragen moeten gericht zijn op het bevorderen van investeringen in het publieke belang, die bijdragen aan duurzame ontwikkeling, het creëren van hoogwaardige banen en de overdracht van technologie en kennis. Overheden behouden en verkrijgen daarbij de beleidsruimte om te kunnen voldoen aan internationale verplichtingen op het gebied van duurzame ontwikkeling, klimaatbeleid, de bescherming van mensenrechten, volksgezondheid, arbeids- en milieustandaarden. En voor de invoering en naleving van richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Dit houdt het volgende in:

- » Handels- en investeringsverdragen bevatten bindende en afdwingbare verplichtingen voor investeerders. Buitenlandse investeerders en hun dochterondernemingen worden bij het betreden van een markt 'economische burgers' van het gastland. Naast rechten hebben ze ook de plicht om zich niet schuldig te maken aan milieuvervuiling, mensenrechtenschending, landroof en corruptie. Investeerders moeten zich houden aan internationale richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, zoals bijvoorbeeld de OECD Guidelines for Multinational Enterprises en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights.²⁸
- » Getroffen gemeenschappen en maatschappelijke organisaties krijgen toegang tot de rechter, zowel in het land van vestiging als in het land van oorsprong. Hiermee kunnen buitenlandse investeerders en hun dochterondernemingen wettelijk aansprakelijk gehouden worden voor schending(en) van hun verplichtingen. Op internationaal niveau moeten overheden zich bij de Verenigde Naties actief inzetten voor een bindend verdrag voor multinationals en mensenrechten (UN Binding Treaty on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights).²⁹
- » Buitenlandse investeerders behouden alleen bescherming tegen vormen van overduidelijke discriminatie, rechtsweigering en directe onteigening zonder compensatie om lange-termijn investeringen te bevorderen die concreet bijdragen aan duurzame ontwikkeling en werkgelegenheid.^{30 31} Excessieve bepalingen als 'eerlijke en billijke behandeling' en compensatie voor 'indirecte onteigening' worden uitgesloten.³²
- » Investeerders maken gebruik van nationale rechtssystemen. Buitenlandse investeerders kunnen zelf hun ondernemersrisico dragen door middel van het afsluiten van investeringsverzekeringen.³³ Buitenlandse investeerders worden verplicht om eerst nationale rechtsmiddelen in te zetten, voordat zij een beroep doen op het 'staat-staat geschillenbeslechtingsmechanisme'.³⁴
- » Onder een schone-handen-clausule kunnen bedrijven, die niet voldoen aan de gestelde investeringsverplichtingen en internationale arbeids- en mensenrechten en milieuverdragen, toegang tot geschillenbeslechting worden ontzegd.³⁵
- » Overheden kunnen 'performance requirements' stellen aan buitenlandse investeringen, zoals het gebruik van lokale input, het in dienst nemen van lokale werknemers, het aangaan van joint-ventures met lokale ondernemers, en het overdragen en bevorderen van groene technologie.³⁶ Zulke vereisten zorgen voor een betere afstemming op de lokale investeringsbehoeften en bedden buitenlandse investeringen beter in in lokale en nationale economieën.³⁷ Deze verplichtingen zijn belangrijk voor duurzame ontwikkelingsstrategieën en zorgen ervoor dat lokale gemeenschappen optimaal kunnen meeprofiteren.³⁸
- » Internationale kapitaalstromen worden beter gecontroleerd en belast. Overheden behou-

den het recht om kapitaalrestricties op te leggen om financiële crises te voorkomen of te bestrijden.³⁹ Overheden moeten belastingontwijking tegengaan en adequate tarieven instellen voor belastingen en royalty's. Buitenlandse investeerders moeten zich aan dezelfde belastingregels houden als nationale bedrijven en het midden- en kleinbedrijf. Ook moeten zij publiekelijk rapporteren over hun fiscale gedrag.

4 Handelsverdragen waarborgen hoge standaarden ter bescherming van mens en milieu

Omdat de handelstarieven buiten de landbouw al relatief laag zijn, richten recente handelsverdragen zich steeds meer op andere handelsbelemmeringen en nationale regelgeving. In de TTIP-voorstellen en in CETA zijn bepalingen over regelgevende samenwerking opgenomen. Daarin worden bestaande en toekomstige regelgeving en procedures op elkaar afgestemd om 'onnodig belastende, overlappende of afwijkende' regelgeving te verminderen.⁴⁰ Via harmonisering en wederzijdse erkenning van elkaars regelgeving als gelijkwaardig, vinden producten die niet voldoen aan Europese standaarden toch hun weg naar de Europese markt. Hierdoor krijgen Europese producenten en boeren te maken met oneerlijke concurrentie van goedkopere producten die aan minder hoge standaarden voldoen op het gebied van voedselveiligheid, milieu, dierenwelzijn, arbeid, en consumentenbescherming.⁴¹

Daarbij is het Europese voorzorgsprincipe onvoldoende beschermd in verdragen als TTIP en CETA. Dit principe schrijft voor dat producten alleen op de markt worden toegelaten als bewezen is dat deze veilig zijn voor consumenten, het milieu en de volksgezondheid.⁴² Regelgevende samenwerking in handelsverdragen werkt een verzwakking van Europese normen en standaarden in de hand. Het geeft ook het bedrijfsleven een grote invloed en een uitgelezen mogelijkheid om nieuwe regelgeving te frustreren, af te zwakken of zelfs helemaal tegen te houden.⁴³

Onze voorstellen

De uitwisseling van 'best practices' en het afstemmen van regelgevende standaarden in het publiek belang kan zeker waardevol zijn. Regelgevende samenwerking moet dan niet gebaseerd zijn op het verlagen van de kosten voor bedrijven en het vergroten van handelsstromen als zodanig, maar op het beschermen van mens en milieu en het verbeteren van de algemene levenskwaliteit. Sociale en milieustandaarden moeten niet gezien worden als handelsbelemmeringen, maar als waardevol en noodzakelijk voor een schone en duurzame toekomst.

Dit betekent:

- » Regelgevende samenwerking mag onder geen beding leiden tot een verzwakking van regels en standaarden. Het moet worden ingezet als instrument in de duurzame race naar de top waarbij overheden hun regelgeving afstemmen op basis van de hoogste standaarden.
- » Harmonisering van duurzame regelgeving moet op democratisch legitieme en transparante wijze plaatsvinden. Met inbreng van experts op gebied van volksgezondheid, arbeids- en

mensenrechten, voedselveiligheid, milieu- en klimaatbeleid, en ander beleid in het publiek belang. En met parlementaire controle.

- » Afspraken over regelgevende samenwerking mogen niet beletten dat overheden verdergaande maatregelen ter bescherming van mens en milieu treffen.⁴⁴
- » Nieuwe regelgeving wordt beoordeeld op de klimaat- en duurzaamheidsimpact. Daarbij berekenen en rapporteren overheden de potentiële impact van beleidsvoorstellen op de uitstoot van broeikasgassen.
- » De toepassing en waarborging van het voorzorgsprincipe moet expliciet in handelsverdragen vastgelegd worden om het milieu, de volksgezondheid en consumenten te beschermen.⁴⁵
- » Regelgevende samenwerking moet plaatsvinden op strikt vrijwillige basis en niet onderworpen worden aan geschillenbeslechting.

5 Handelsverdragen ondersteunen internationale afspraken over klimaat en duurzaamheid

Internationale handels- en investeringsregels beperken de beleidsruimte van overheden om hun internationale verplichtingen op het gebied van klimaat- en duurzaamheidsbeleid en mensenrechten te vervullen. De bindende en juridisch afdwingbare handels- en investeringsregels in Europese handelsverdragen staan in schril contrast met de vrijwillige duurzaamheidsbepalingen met betrekking tot arbeids- en milieunormen. De duurzaamheidsbepalingen zijn meestal zwak en missen concrete verplichtingen om duurzaam en klimaatvriendelijk beleid te ontwikkelen. In geval van overtreding kunnen partijen meestal slechts overgaan tot niet-bindende, en uiteindelijk niet-functionerende, consultaties en klachtenprocedures. Dit maakt het vrijwel onmogelijk voor getroffen gemeenschappen en maatschappelijke organisaties om op een effectieve manier schendingen van deze afspraken aan te vechten.⁴⁶

Onze voorstellen

Een eerlijke en duurzame handelsagenda levert een actieve bijdrage aan internationale afspraken over de bescherming van mensen- en arbeidsrechten en het milieu. Deze waarden liggen ook verankerd in het Europese rechtskader en moeten daarom gelden als raamwerk voor de uitvoering van het Europese handelsbeleid.⁴⁷ Deze waarden zouden niet ondermijnd mogen worden door internationale handels- en investeringsregels.

Dit betekent:

» Handelsverdragen bevatten bindende duurzaamheidsbepalingen. De duurzaamheidshoofdstukken verwijzen daarbij expliciet naar de belangrijkste internationale verdragen op het gebied van arbeids- en mensenrechten, en klimaat en milieu.⁴⁸

» Het aannemen, implementeren en handhaven van deze belangrijkste internationale verdragen geldt als bindende voorwaarde voor het opstarten van handelsoverhandelingen. Nationale wet- en regelgeving in de partnerlanden wordt in lijn gebracht met de fundamentele arbeids-, milieu- en mensenrechtenverdragen.

» De duurzaamheidshoofdstukken worden juridisch afdwingbaar gemaakt onder het staat-staat geschillenbeslechtingsmechanisme. Getroffen gemeenschappen en maatschappelijke organisaties kunnen hierdoor een klacht indienen over vermeende overtreding(en) van duurzaamheidsbepalingen. De klacht wordt beoordeeld door een onafhankelijk panel.⁴⁹ Bij voldoende bewijs voor de vermeende overtreding wordt automatisch het staat-staat geschillenbeslechtingsmechanisme in gang gezet.

» Nieuwe handelsverdragen bevatten een brede uitzonderingsclausule voor beleid in het algemeen publiek belang. Dit houdt in dat de verdragsbepalingen niet van toepassing zijn op maatregelen voor het publiek belang. Een dergelijke uitzonderingsclausule voorkomt dat deze maatregelen kunnen worden aangevochten via het staat-staat geschillenbeslechtingsmechanisme of via de WTO.⁵⁰

» Nieuwe handelsverdragen bevatten een voorrangsclausule. Hierdoor prevaleren internationale mensenrechten- en klimaatverdragen (en andere afspraken over duurzaamheid) bij een geschil altijd boven handels- en investeringsregels.⁵¹

» Uitspraken van het arbitragetribunaal kunnen leiden tot harde sancties en/of boetes, waarbij de opbrengsten direct naar de getroffen gemeenschappen vloeien en de opgelopen schade hersteld kan worden.

6 Handelsverdragen maken de landbouw duurzamer

De toenemende concurrentie door het openstellen van landbouwmarkten, werkt de intensivering van de industriële landbouw en veeteelt verder in de hand. Dit heeft grote gevolgen voor mens, dier en milieu. Door tariefverlagingen binnen verdragen als TTIP en CETA worden Europese boeren geconfronteerd met de invoer van goedkope landbouwproducten die zijn geproduceerd tegen lagere of geheel ontbrekende standaarden met betrekking tot het milieu, voedselveiligheid, arbeid en dierenwelzijn. Dit leidt tot oneerlijke concurrentie voor familiebedrijven en zet initiatieven voor een eerlijke en duurzame landbouw onder druk. Liberalisering van de handel en het gebrek aan

adequate marktregulering versterkt de concurrentiepositie van grote agrarische, verwerkende en handelsbedrijven.⁵² Dankzij handelsverdragen kunnen deze bedrijven met behulp van subsidie hun overschotten op de markt dumpen. Kleine boeren worden hierdoor soms gedwongen onder de kostprijs te produceren. Met name in zuidelijke landen kunnen boeren hierdoor vaak niet langer in hun eigen levensonderhoud voorzien.

Schaalvergroting en intensivering van de landbouw leiden ook tot meer uitstoot van broeikasgassen. Nu al is de internationale landbouwproductie, en gerelateerd landbouwgebruik, verantwoordelijk voor een derde van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen.⁵³ De toenemende concurrentie om landbouwgrond, niet alleen voor voedsel maar ook voor veevoer en biobrandstoffen, leidt tot ontbossing, landverdringing en ondervoeding onder kleine boeren, met name in zuidelijke landen.

Onze voorstellen

Een eerlijke en duurzame handelsagenda moet bijdragen aan de overgang naar een agro-ecologische en duurzame landbouw. Een eerlijk, gezond en toekomstgericht voedselsysteem dat past binnen de grenzen van onze planeet.⁵⁴ Dit houdt in dat regio's meer zelfvoorzienend worden met lokaal geproduceerde producten. Vooral proteïne- en oliehoudende gewassen zijn een goed alternatief voor de invoer van sojabonen, palmolie en biobrandstoffen. Laatstgenoemden hebben verwoestende gevolgen voor boeren en het milieu in de producerende landen. Ook binnen Europa moet de productie zo dicht mogelijk bij de consument plaatsvinden om de lokale en regionale handel een positieve impuls te geven. Hierbij wordt gestreefd naar een eerlijke verdeling van voedsel en dient het recht op voedsel en de 'voedselsoevereiniteit' gerespecteerd te worden.⁵⁵

Dit houdt het volgende in:

» Het verhogen van importtarieven en verlagen van importquota's. Lokale markten worden daardoor beter beschermd tegen goedkope importen die de voedselzekerheid en levensstandaard van boeren kunnen ondermijnen.⁵⁶ Boeren moeten kostendekkende en stabiele prijzen ontvangen, waarin alle milieu- en sociale kosten en kosten op het gebied van dierenwelzijn in de consumentenprijs verwerkt zijn. Zuidelijke landen krijgen ruimte om lokale en regionale voedselketens en markten te ontwikkelen en te beschermen. Hiermee wordt de diversificatie van landbouw- en voedselproducten versterkt en worden voedselreserves opgebouwd.

» Aanscherping van de normen voor milieu en dierenwelzijn voor Europese boeren. Dat zorgt ervoor dat de Europese agribusiness en detailhandel geen goedkope producten kunnen kopen op de wereldmarkt die zijn geproduceerd met lagere productienormen.⁵⁷ De wijze van productie en verwerking moet ook geaccepteerd worden om importproducten van de markt te mogen weigeren.

» Tariefverlaging voor de invoer van biologische en duurzame tropische voedingsmiddelen die niet in Europa geproduceerd kunnen worden. Strikte richtlijnen zoals een verplichting

voor Fair Trade of gelijkwaardige labels, waarborgen een duurzame productie tegen een eerlijke prijs. De EU helpt exporterende landen via financiële en kennisondersteuning om productie- en exportstandaarden te verhogen, zonder dat lokale bestaansmogelijkheden en voedselzekerheid in gevaar komen.

- » Een hervorming van intellectuele eigendomsrechten om het recht op zaden voor boeren te waarborgen.⁵⁸ Volgens de Food and Agriculture Organization van de Verenigde Naties is genetische diversiteit in de landbouw en veeteelt cruciaal voor het aanpassen van agrarische productie gerelateerd aan de uitdagingen van klimaatverandering.⁵⁹ Overheden moeten daarom dringend het International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture ondertekenen en de bepalingen implementeren. Dit beschermt het recht op het bewaren en delen van zaden.⁶⁰

7 Het handelsbeleid wordt democratisch en transparant

Handels- en investeringsverdragen hebben een grote impact op de democratische speelruimte waarbinnen we onze economie kunnen inrichten. Toch hebben burgers en parlementen weinig zeggenschap over de manier waarop deze verdragen tot stand komen. De koers van het Europese handelsbeleid wordt vooral bepaald door de ongekozen bureaucraten van de Europese Commissie. Formeel gezien kan het Europees Parlement alleen 'ja' of 'nee' zeggen tegen een handelsverdrag als de onderhandelingen al zijn afgerond.⁶¹ Onderhandelingen vinden grotendeels achter gesloten deuren plaats en onderhandelingsvoorstellen worden afgeschermd voor een breder publiek. Tegelijkertijd krijgen lobbyisten van het georganiseerde bedrijfsleven een voorkeursbehandeling. Zij hebben daardoor een buitensporig grote invloed op de vormgeving van de handelsagenda.⁶²

Onze voorstellen

Om de democratische legitimiteit en het maatschappelijk draagvlak voor een eerlijke en duurzame handelsagenda te versterken, moeten we niet alleen de inhoud van handelsverdragen wijzigen, maar ook de manier waarop deze verdragen tot stand komen. Daarbij is het van belang dat Europese burgers meer inspraak en toegang tot de Europese besluitvormingsprocessen krijgen om zinvolle participatie te waarborgen. Ook voor de parlementen en maatschappelijke organisaties die hen vertegenwoordigen.

Dit betekent het volgende:

- » De Europese Commissie houdt een open en transparante publieke consultatie voordat ze het onderhandelingsmandaat opstelt, voorafgaand aan de onderhandelingen. Het ontwerpmandaat wordt tijdig openbaar gemaakt en onderworpen aan parlementaire debatten met brede inspraak van het maatschappelijk middenveld. Ook alle onderhandelingsvoorstellen en ontwerp teksten die de Europese Commissie en de onderhandelingspartner aan elkaar voorleggen worden openbaar gemaakt.⁶³
- » Het Europees Parlement wordt betrokken bij het opstellen en goedkeuren van het onderhandelingsmandaat. Tijdens de onderhandelingen wordt het Europees Parlement regelmatig en zorgvuldig geïnformeerd over de stand van zaken en is zij in staat om sturing te geven. Aan de hand van publieke consultaties kan het Europees Parlement amendementen op de voorlopige tekst voorstellen die meegenomen worden in de onderhandelingen. Voor goedkeuring van het verdrag moet er een breed debat gevoerd worden.
- » Nationale regeringen leggen het mandaat ter discussie en goedkeuring voor aan nationale parlementen. Voorafgaand aan ondertekening en goedkeuring van het verdrag voeren nationale parlementen een breed publiek debat. Nationale parlementen moeten hun volledige zeggenschap over de goedkeuringsprocedures behouden. Handelsverdragen mogen niet langer 'voorlopig in werking treden'.⁶⁴
- » Inbreng en participatie van alle betrokken stakeholders dienen vanaf het opstellen van het mandaat tot aan het ratificatieproces op een transparante en gelijkwaardige manier plaats te vinden. Er wordt steun aan ondervertegenwoordigde en kleine organisaties georganiseerd om hun participatie mogelijk te maken.
- » Handelsverdragen worden, vooraf en achteraf, onderworpen aan onafhankelijk uitgevoerde effectenrapportages op duurzaamheid en mensenrechten. Deze rapportages worden openbaar gemaakt en ter consultatie voorgelegd aan alle stakeholders. De uitkomsten hebben een bepalend effect op de onderhandelingsinzet. Zodra het verdrag van kracht wordt, vinden regelmatig grondige evaluaties plaats om de werking en effecten van het verdrag goed in kaart te brengen. Parlementen kunnen naar aanleiding hiervan nieuwe voorstellen doen en eisen dat wordt onderhandeld over aanpassingen in het verdrag.
- » Toekomstige handelsverdragen bevatten een opzegclausule. Dit betekent dat het verdrag kan worden opgezegd als na grondige evaluatie blijkt dat de effecten overwegend negatief zijn. Lange overlevingsclausules – in het geval van investeringsbescherming zelfs tot twintig jaar – worden uitgesloten.

5. Eindnoten

1. Campact (2017) 'Rethinking Trade: Demands for a progressive EU trade policy'; Namur Declaration (2016); Sierra Club (2016) 'A New, Climate-Friendly Approach to Trade'; Jared Bernstein en Lori Wallach (2016) 'The New Rules of the Road: A Progressive Approach to Globalization'; Climate Strategies (2016) 'The Trade System and Climate Action: Ways Forward under the Paris Agreement'; International Institute for Sustainable Development (2016) 'Investment-Related Dispute Settlement: Towards an Inclusive Multilateral Approach'; International Centre for Trade and Sustainable Development and the World Economic Forum (2016) 'Global Rules for Mutually Supportive and Reinforcing Trade and Climate Regimes'; Mehr Demokratie (2016) Demand for the Democratisation of EU trade agreements; United Nations Conference on Trade and Development (2015) 'Investment Policy Framework for Sustainable Development'; Working Group on Investment of the Americas (2014) 'A Call for the Building of an Alternative Legal Framework to the International Investment Treaties'; Verschillende Europese maatschappelijke organisaties (2013) Het Alternative Trade Mandate – Handel: hoog tijd voor een nieuwe visie; Attac (2010) 'Creating another world – enabling a "good life" for all'; Interfaith Working Group on Trade and Investment (2008) 'Trade as if people and earth matter. A working document on alternatives'; International Institute for Sustainable Development (2005) 'IISD Model International Agreement on Investment for Sustainable Development'.
2. Definitie van 'beleid in het algemeen publiek belang': maatregelen met als doel voorziening in alle basisbehoeften; milieubescherming; volksgezondheid; voedselveiligheid en consumentenbescherming; financiële stabiliteit; bescherming van fundamentele vrijheden; sociale, economische, culturele en gendergelijkheid; toegang tot technologie; economische ontwikkeling; en de bescherming van werknemers.
3. Wereldbank, 'Potential Macroeconomic Implications of the Trans-Pacific Partnership', januari 2016.
4. Satoshi Yoshida, 'Climate Change, Trade and Emissions Leakage: Trade Measures and Climate Agreements', p.7, april 2014.
5. Roger Hickey, 'Economist Jeffrey Sachs Says NO to TPP and TAFTA Trade Deals', The Huffington Post, 15 september 2014.
6. Christoph McGlade & Paul Ekins, 'The geographical distribution of fossil fuels unused when limiting global warming to 2°C', 7 januari 2015.
7. World Wildlife Fund, 'Living Planet Report 2016', p.75, figuur 32.
8. Glen P. Peters, Jan C. Minx, Christopher L. Weber and Ottmar Edenhofer, 'Growth in emission transfers via international trade from 1990 to 2008', Proceedings of the National Academy of Sciences 108, no. 21, 29 maart 2011.
9. Een wetenschappelijke studie in opdracht van het Europees Parlement laat zien dat een scherpe terugdringing van de CO₂-uitstoot in de internationale scheep- en luchtvaart noodzakelijk is om de opwarming van de aarde te beperken tot 2°C. Nu al is de luchtvaart verantwoordelijk voor 5 procent van de wereldwijde CO₂-uitstoot en de scheepvaart voor 3 procent. Beide sectoren groeien sterk door de toenemende wereldhandel en kunnen volgens het onderzoek tegen 2050, tweemaal zoveel uitstoten.
10. Sierra Club, 'Climate Roadblocks. Looming Trade Deals Threaten Efforts to Keep Fossil Fuels in the Ground', maart 2016.
11. Uit de data van de Verenigde Naties blijkt dat tussen 2011 en 2016 er 92 van de 337 nieuwe bekende ISDS-zaken gerelateerd zijn aan maatregelen op gebied van mijnbouw, olie- en gaswinning en de opwekking van fossiele energie. 'UNCTAD Investment Dispute Settlement Navigator', geraadpleegd op 4 januari 2017.
12. Branko Milanovic, De globalisering heeft miljoenen mensen uit de armoede gehaald, maar de lagere middenklasse in het westen heeft daar de prijs voor betaald, 7 februari 2017.
13. Oxfam, 'An economy for the 99%', januari 2017.
14. Branko Milanovic, De globalisering heeft miljoenen mensen uit de armoede gehaald, maar de lagere middenklasse in het westen heeft daar de prijs voor betaald, 7 februari 2017.
15. ILO, IMF, OECD en Wereldbank, 'Income inequality and labour income share in G20 countries: trends, impacts and causes', september 2015.
16. Uit onderzoek van lobbywaakhond Corporate Europe Observatory (CEO) blijkt dat lobbyisten van multinationals de deur platlopen bij de Europese Commissie. Van bijna 600 lobbygesprekken over TTIP in de EU in 2012 en 2013, was 88 procent met lobbyisten van bedrijven.
17. Robert Went en Hella Hueck, Vijf mythes over handel en de toekomst van Nederland als handelsland.
18. Robbie M. Andrew, Steven J. Davis, Glen P. Peters, 'Climate policy and dependence on traded carbon', Environmental Research Letters 8, 24 juli 2013.
19. De Europese Commissie wil in het TTIP-verdrag een wettelijk bindende verplichting tot de verwijdering van alle bestaande restricties op de export van aardgas in handel tussen de VS en de EU. Hiermee wordt de ruimte voor groene stroom op het net beperkt en de handel in ernstig vervuillende schalegas uit de VS wordt vrijgegeven. Europese Commissie, 'EU's proposal for a Chapter on Energy and Raw Materials in TTIP', 20 juni 2016.
20. Het voorstel om de tarieven voor groene goederen te verlagen in de context van een Environmental Goods Agreement (EGA) – waarbij 17 WTO-leden die gezamenlijk 90 procent van de wereldwijde handel in groene goederen en diensten vertegenwoordigen, – mist een goede definitie en selectiecriteria voor wat doorgaat als groene goederen. Hierdoor komen producten als asbest, vliegtuigmotoren en biobrandstoffen in aanmerking voor tariefverlaging. Transport & Environment, 'Briefing: Environmental Goods Agreement', september 2015.
21. WTO-leden moeten ervoor zorgen dat een koolstofheffing geen schending is van het verbod op excessieve belasting op geïmporteerde producten onder GATT Artikel III:2. De voorgestelde vredesclausule kan eventueel ook betrekking hebben op koolstofheffingen.
22. Een wetenschappelijke studie in opdracht van het Europees Parlement laat zien dat een scherpe terugdringing van de CO₂-uitstoot in de internationale scheep- en luchtvaart noodzakelijk is om de opwarming van de aarde te beperken tot 2°C. Nu al is de luchtvaart verantwoordelijk voor 5 procent van de wereldwijde CO₂-uitstoot en de scheepvaart voor 3 procent. Beide sectoren groeien sterk door de toenemende wereldhandel en kunnen volgens het onderzoek tegen 2050, tweemaal zoveel uitstoten.
23. Landen als Nigeria en Tanzania weigeren de voorgestelde Economic Partnership Agreements (EPA's) met de EU te ondertekenen. Zij vrezen dat deze verdragen hun nationale ontwikkelingsstrategieën en de opbouw van een eigen hoogwaardige maakindustrie ondermijnen. Zie Rick Rowden, 'The most remarkable rejection of free trade you've never heard of', Southnews No. 147, 30 maart 2017.
24. Tenminste vijf landen of regio's (Canada, China, de EU, India, en de VS) zijn voor de WTO aangeklaagd voor hun overheidsprogramma's ter ondersteuning van lokale duurzame energieprojecten die in strijd zijn met de WTO-regels voor subsidies en nationale behandeling. Zie Ben Beachy, 'Wait, Why Is The World Trade Organization Attacking Renewable Energy?', The Huffington Post, 30 september 2016.
25. Volgens het IMF liggen de totale jaarlijkse kosten aan subsidies voor fossiele brandstoffen rond de 5.300 miljard dollar. De EU alleen al subsidieert de industrie van fossiele brandstoffen met ruim 330 miljard dollar. Deze subsidies verstoren de wereldhandel, maar stimuleren bovendien het gebruik van vervuillende energie. Een wereldwijde subsidiestop op fossiele brandstoffen zou een CO₂-reductie van 17 procent opleveren. Internationaal Monetair Fonds (2015) 'Act Local, Solve Global: The \$5.3 Trillion Energy Subsidy Problem'.
26. Zie bijvoorbeeld Artikel 19.9.1 van CETA's hoofdstuk over overheidsaanbestedingen; Artikel X.9.1 van het voorgestelde TTIP hoofdstuk over overheidsaanbestedingen. De bepalingen in deze hoofdstukken volgen het plurilaterale Agreement on Government Procurement binnen de WTO, 'WTO Revised Agreement on Government Procurement'. CETA Artikel 19.9.9 staat het gebruik van 'environmental characteristics' toe als één van de evaluatiecriteria voor het toekennen van overheidscontracten. Artikel 19.14.5(a) van hetzelfde hoofdstuk schrijft echter voor dat een contract moet worden toegekend aan de leverancier met de 'meest voordelige' offerte. Deze bepaling is niet verder gedefinieerd en kan worden gebruikt om duurdere, maar milieuvriendelijke offertes aan te kant te zetten. 'PowerShift en Canadian Centre for Policy Alternatives, Making Sense of CETA', 2e editie, pp. 64-65, september 2016.
27. Het aantal investeringsarbitragezaken is de afgelopen jaren exponentieel toegenomen. In 2016 waren er 62 nieuwe bekende zaken; het totaal komt inmiddels ver boven de 700.
28. Dergelijke richtlijnen dragen bij aan het bevorderen van verantwoorde investeringen en duurzame en eerlijke waarde- en productiekosten door bedrijven te laten houden aan verplichtingen ten aanzien van arbeids- en mensenrechten, milieu, 'landgrabbing', transparantie, bestrijding van fraude en corruptie, consumentenbelangen, mededinging, belasting, en intellectuele eigendomsrechten. Andere voorbeelden zijn UN Global Compact, ILO Tripartite Declaration on Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, IFC Sustainability Framework en UNCTAD, FAO, IFAD and World Bank Principles for Responsible Agriculture Investment. Voor een uitgebreid overzicht, zie bijvoorbeeld UNCTAD, 'World Investment Report 2011', hoofdstuk III.E; zie ook Juan Hernández Zubizarreta en Pedro Ramiro, 'Against the Lex Mercatoria. Proposals and alternatives for controlling transnational corporations', oktober 2016.
29. Zie: <https://business-humanrights.org/en/binding-treaty>
30. Handelsverdragen moeten gericht zijn op het bevorderen van duurzame investeringen en het aangaan van duurzame investeringsrelaties op de lange termijn, ten opzichte van het nastreven van financiële winsten op de korte termijn. Overheden kunnen daarbij specifieke criteria voor duurzame en klimaatvriendelijke investeringen ontwikkelen. Een andere mogelijkheid om voorgestelde investeringsprojecten hierop te beoordelen is de verplichte onderwerping aan een evaluatie met maatschappelijke participatie. Waaronder een milieu-, klimaat- en mensenrechteneffectenrapportage om vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming onder alle stakeholders te garanderen.
31. De beperkte mate van investeringsbescherming zoals hier voorgesteld is alleen toegankelijk voor materiële en directe investeringen, gebaseerd op een nauwe definitie die alleen bedrijven in het bezit of gecontroleerd door een investeerder omvat. Immateriële en portfolio-investeringen, commerciële contracten en concessies, intellectuele eigendomsrechten en overheidscontracten vallen buiten deze definitie. Ook financiële instrumenten en speculatief kapitaal als derivaten, aandelen en obligaties, overheidsschulden, en andere beursbeleggingen, vallen hier niet onder. Een te brede definitie kan namelijk leiden tot een situatie waarin overheden aansprakelijk kunnen worden gesteld voor maatregelen die een negatieve impact hebben op onvoorziene economische transacties en investeringen die niet bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Harde 'substance-eisen' moeten misbruik in de vorm van 'treaty-shopping' voorkomen, waarbij buitenlandse investeerders via briefvenbusfirma's gebruik maken van investeringsbescherming in derde landen. UNCTAD, 'Investment Policy Framework for Sustainable Development', p.93-94, 2015.
32. Investeerders doen op deze twee bepalingen verreweg het meeste beroep. Hierdoor beperken deze bepalingen de flexibiliteit en beleidsruimte van overheden in de ontwikkeling en implementatie van klimaatbeleid en ander beleid in het publiek belang. Ook bepalingen als 'nationale behandeling' en 'meest-begunstigde-natie behandeling' moeten worden uitgesloten, omdat ze de

	voorkeursbehandeling voor lokale investeerders voor de versterking van nationale en lokale economieën in de weg staan. Dit voorkomt ook dat investeerders gebruik kunnen maken van hogere beschermingsstandaarden die uit andere verdragen kunnen worden 'geïmporteerd'.
33.	Zie bijvoorbeeld het Multilateral Investment Guarantee Agency van de Wereldbank.
34.	Zowel het internationaal gewoonterecht als internationale mensenrechtenverdragen vereisen dat geschillen eerst bij de nationale rechter worden voorgelegd alvorens over te gaan tot internationale procedures. Dit versterkt de positie van nationale rechtssystemen en de soevereiniteit van de staat. Martin Dietrich Brauch, 'Exhaustion of Local Remedies in International Investment Law', januari 2017.
35.	Voor een uitwerking van een schone-handen-clausule, zie ClientEarth, 'Towards a more diligent and sustainable system of investment protection', maart 2017.
36.	Landen met een hoge historische uitstoot moeten groene technologie overdragen aan landen met een lage historische uitstoot, in lijn met de afspraken over technologieoverdracht onder Artikel 11 en 12 van het Klimaatakkoord van Parijs.
37.	Suzy H. Nikiema, 'Performance Requirements in Investment Treaties', Best Practices Series – International Institute for Sustainable Development, december 2014.
38.	'Performance requirements' moeten tegelijkertijd leiden tot internationale richtlijnen en standaarden om te voorkomen dat een race naar de bodem leidt tot een situatie waarin investeerders kunnen kiezen voor locaties zonder of met zwakke performance requirements. WTO-leden moeten een vredesclausule voor de invoering van performance requirements invoeren om claims te voorkomen onder de WTO's 'Agreement on Trade-Related Investment Measures' uit 1995.
39.	Het IMF heeft erkend dat het tijdelijk gebruik van directe kapitaalcontroles de vluchtige internationale kapitaalstromen kunnen beheersen. Het IMF erkent ook dat de bepalingen in de huidige handels- en investeringsverdragen de beleidsruimte voor overheden beperken om financiële en macro-economische stabiliteit te waarborgen.
40.	Artikel x1(2)(c) van het voorstel van de Europese Commissie voor regelgevende samenwerking in TTIP, 'TTIP-EU Proposal for Chapter: Regulatory Cooperation', maart 2016. Zie ook 'TTIP-EU Proposal for Chapter: good Regulatory Practices', maart 2016; CETA Chapter 21 Regulatory Cooperation.
41.	Zie TTIP en landbouw-coalitie, 'TTIP en CETA: een gevaar voor de hoogwaardige Europese en Nederlandse landbouw, veehouderij en voedselvoorziening', juli 2016.
42.	Het Europese voorzorgsprincipe is enkele malen door de VS en Canada met succes aangevochten bij de WTO. Zowel het Europese importverbod op Amerikaans en Canadees rundvlees dat geproduceerd is met groeihormonen, als ook de Europese opschorting van markttoegang voor genetisch gemodificeerde organismen zijn strijdig met de WTO's 'Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS)' bevonden. Handelsverdragen als TTIP en CETA volgen de WTO-richtlijnen, waardoor het voorzorgsprincipe niet goed wordt gewaarborgd. Stoll et al., 'CETA, TTIP and the EU precautionary principle: legal analysis of selected parts of the draft CETA agreement and the EU TTIP proposals', juni 2016.
43.	Zie Corporate Europe Observatory en Lobby Control, 'Dangerous Regulatory Duet. How Transatlantic regulatory cooperation under TTIP will allow bureaucrats and big business to attack the public interest', januari 2016.
44.	Artikel 193 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU) schrijft voor dat de beschermende maatregelen niet beletten dat een lidstaat verdergaande beschermingsmaatregelen handhaaft en treft.
45.	Het voorzorgsprincipe is vastgelegd in Artikel 191 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU).
46.	Axel Marx, Franz Ebert, Nicolas Hachez en Jan Wouters, 'Dispute Settlement in the Trade and Sustainable Development Chapters of EU Trade Agreements', maart 2017. Voor een analyse van de duurzaamheidshoofdstukken in CETA, zie PowerShift en Canadian Centre for Policy Alternatives, 'Making Sense of CETA', 2nd Edition, september 2016.
47.	Artikel 21 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) verplicht de EU tot bescherming en bevordering van onder andere mensenrechten, de democratie en rechtsstaat, duurzame ontwikkeling van landen in het Zuiden op economisch, sociaal en milieugebied, uitbanning van armoede, bescherming en verbetering van de kwaliteit van het milieu en het duurzaam beheer van de mondiale natuurlijke rijkdommen. Artikel 205 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU) bepaalt dat deze beginselen ook gelden voor het Europese handelsbeleid.
48.	Hieronder vallen: de acht fundamentele conventies van de Internationale Labour Organization (ILO); de belangrijkste multilaterale milieuverdragen zoals het Klimaatakkoord van Parijs, het Montreal Protocol en de Vienna Convention on Substances that Deplete the Ozone Layer, de Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), en de Convention on Biological Diversity (CBD); en de belangrijkste internationale mensenrechtenverdragen zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, de Vienna Declaration and Plan of Action of the World Conference on Human Rights, en de International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Voor een uitgebreide lijst van internationale verdragen op gebied van arbeid, milieu en mensenrechten, zie Markus Krajewski en Rhea Tamara Hoffmann, 'Alternative Model for a Sustainable Development Chapter and related provisions in the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)', augustus 2016; ClientEarth en Transport and Environment, 'Sustainable Development and Environment in TTIP', oktober 2015.
49.	Dit panel bestaat uit wetenschappelijke en maatschappelijke experts op het gebied van internationaal arbeids-, milieu- en men-

	senrechten (en andere relevante rechtsvelden).
50.	De uitzonderingsclausules in de huidige handelsverdragen bieden onvoldoende garanties om maatregelen in het algemeen publiek belang te waarborgen. Deze clausules zijn gebaseerd op het gedateerde GATT Artikel XX uit 1947 en bevatten een gesloten lijst van beperkte beleidsterreinen waarop overheden onder strikte voorwaarden een beroep kunnen doen. Voor verschillende benaderingen voor de formulering van een brede uitzonderingsclausule in het publiek belang, zie bijvoorbeeld Gus van Harten, 'An ISDS Carve-Out to Support Action on Climate Change', september 2015. Deze 'carve-out' zou dan breder getrokken moeten worden voor maatregelen in het algemeen publiek belang zoals gedefinieerd in voetnoot 1; Markus Krajewski en Rhea Tamara Hoffmann, 'Alternative Model for a Sustainable Development Chapter and related provisions in the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)', augustus 2016; Markus Krajewski, 'Ensuring the Primacy of Human Rights in trade and Investment Policy: Model Clauses for a UN Binding Treaty on Transnational Corporations, Other Businesses and Human Rights', maart 2017; ClientEarth, 'Towards a more diligent and sustainable system of investment protection', maart 2017.
51.	Voor een uitwerking van een dergelijke 'supremacy clause', zie Markus Krajewski, 'Ensuring the Primacy of Human Rights in trade and Investment Policy: Model Clauses for a UN Binding Treaty on Transnational Corporations, Other Businesses and Human Rights', maart 2017; ClientEarth, 'Towards a more diligent and sustainable system of investment protection', maart 2017.
52.	Zie Institute for Agriculture and Trade Policy, 'Selling off the farm: corporate meat's takeover through TTIP', 11 juli 2016.
53.	Onderzoek van de Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR). Natasha Gilbert, 'One-third of our greenhouse gas emissions come from agriculture', Nature, 31 oktober 2012. Volgens cijfers van de Food and Agriculture Organization van de Verenigde Naties blijkt dat de uitstoot van methaan en lachgas afkomstig van respectievelijk de veeteelt en kunstmest bij de teelt van gewassen als maïs en soja de voornaamste bronnen van de landbouwuitstoot zijn. Een rapport van Oxfam laat zien dat de wereldwijde productie van vijf landbouwproducten – rijst, maïs, sojabonen, tarwe en palmolie – meer broeikasgassen uitstoten dan alle individuele landen buiten de Verenigde Staten en China.
54.	Milieudefensie, Een gezonde en eerlijke landbouw met toekomst, januari 2015. Zie ook iPES Food, 'From Uniformity to Diversity. A paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems', juni 2016.
55.	Onder voedselsoevereiniteit verstaan we het recht van volkeren op een gezonde voeding, aangepast aan de lokale cultuur; het recht van volkeren op het gebruik van eigen zaden, grond, water, biodiversiteit, alsook het recht van volkeren om eigen landbouw- en voedingssystemen te definiëren en te controleren, zonder dat deze schade berokkenen aan andere volkeren. Oxfam-Solidariteit, Voedselsoevereiniteit: Een Agenda Voor De Toekomst, oktober 2008.
56.	Zuidelijke landen strijden bij de WTO voor uitgebreid gebruik van een Special Safeguard Mechanism waardoor deze landen op een tijdelijke basis tarieven kunnen verhogen om dumping van goedkope importen tegen te gaan en daarmee lokale boeren en voedselsystemen te beschermen. Kanaga Raja, 'Developing countries stress on importance of SSM', SUNS #8240, 13 mei 2016.
57.	Zie TTIP en landbouw-coalitie, TTIP en CETA: een gevaar voor de hoogwaardige Europese en Nederlandse landbouw, veehouderij en voedselvoorziening, juli 2016.
58.	CETA Artikel 20.31 verbindt Canada en de EU aan de naleving van het International Convention for the Protection of New Varieties of Plants uit 1991 (UPOV 1991). Deze conventie verbiedt boeren en kwekers/telers om beschermde zaden te bewaren, te hergebruiken en uit te wisselen, waardoor ze elk seizoen nieuwe zaden moeten aanschaffen. Onder hetzelfde artikel van het CETA-verdrag committeren Canada en de EU zich ook aan de bevordering van de UPOV 1991. Dat betekent dat andere landen overtuigd moeten worden om deel te nemen aan de conventie. Dit bevoordeelt grote zaadbedrijven als Monsanto en Syngenta en brengt de voedselveiligheid met name in zuidelijke landen in gevaar. Global Justice Network, 'CETA's threat to seed freedom', 14 oktober 2016.
59.	United Nations Food and Agriculture Organization, 'Making genetic diversity part of climate change adaption', 24 november 2015.
60.	'International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture'. De FAO beveelt landen aan om dit verdrag te ondertekenen en dringend bepalingen te implementeren voor de rechten van boeren om genetische hulpbronnen te behouden om zich te kunnen aanpassen aan klimaatverandering.
61.	De rolverdeling van de Europese instituten tijdens internationale handelsonderhandelingen ligt vastgelegd in Artikel 207 en Artikel 218 VwEU. Daar waar de Europese Commissie en de Raad formele bevoegdheden hebben om onderhandelingsmandaten op te stellen en goed te keuren, en sturing te geven tijdens de onderhandelingen, wordt het Europees Parlement slechts zijdelings betrokken via 'regelmatige verslag over de stand van de onderhandelingen' (Artikel 207(3) VwEU).
62.	Uit onderzoek van lobbywaakhond Corporate Europe Observatory (CEO) blijkt dat lobbyisten van multinationals de deur platlopen bij de Europese Commissie. Van de bijna 600 lobbygesprekken over TTIP in de EU in 2012 en 2013, was 88 procent met lobbyisten van bedrijven.
63.	In 2015 heeft de Europese Ombudsman in een uitspraak de Europese Commissie verzocht om meer openheid te geven tijdens de TTIP-onderhandelingen.
64.	In een recente uitspraak heeft het Europees Hof van Justitie geconcludeerd dat de EU geen exclusieve bevoegdheid heeft voor het afsluiten en goedkeuren van handelsverdragen met bepalingen over portfolio-investeringen en ISDS. Dit betekent dat toekomstige Europees handelsverdragen met deze bepalingen ter goedkeuring moeten worden voorgelegd aan de lidstaten en hun nationale parlementen. Europese Hof van Justitie, Opinie 2/15, 16 mei 2017.

Handelsverdragen: Macht en rijkdom voor multinationals, ellende voor mens en milieu

De afgelopen jaren verzetten wij ons tegen foute handelsverdragen en pleitten we voor rechtvaardige en eerlijke handel. Bij elk nieuw handelsverdrag blijkt telkens weer dat de regels ter bescherming van mens en milieu schitteren door afwezigheid. En dat winstbelangen van multinationals nog immer op de eerste plaats staan.

Stukje bij beetje verschuift de macht van de overheid naar multinationals, waardoor jij en ik steeds minder te zeggen hebben. Door handelsverdragen als CETA en TTIP wordt het onmogelijk om ons aan het klimaatakkoord te houden, omdat dit soort handelsverdragen juist de groei van vervuilende industrie en intensieve landbouw bevorderen.

Het kan ook anders

Wij vinden dat het anders moet en zien dat het anders kan. Met de ideeën die wij hier presenteren willen we mensen inspireren op een andere manier naar globalisering, handel en handelsverdragen te kijken. Wij hebben de ideeën in deze brochure ontwikkeld om mensen te inspireren op een andere manier naar handel te kijken. Maar we zijn vooral benieuwd hoe jij hierover denkt. Hoe ziet eerlijke handel er volgens jou uit? Hoe zorgen we ervoor dat bedrijven zich houden aan mensen- en milieurechten? Laat het ons weten via conomie@milieudefensie.nl.

Help je mee meer mensen bij deze alternatieve visie te betrekken?

De komende tijd gaan wij onze alternatieve visie op handel agenderen bij de Tweede Kamer. Jij kunt ons helpen door te zorgen dat het meer gaat leven in het land! Bijvoorbeeld door een debatavond bij jou in de stad te organiseren. Wil je mee helpen? Mail lynn.van.leerzem@milieudefensie.nl voor meer informatie.

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen